

СОЦІОЛОГІЯ

УДК 316.4: 005.334

**А. О. Ручка,
Л. Г. Скокова**

СПРИЙНЯТТЯ СОЦІАЛЬНИХ РИЗИКІВ І ПРОБЛЕМ В ЧАСИ КОРОНАВІРУСНОЇ ПАНДЕМІЇ

Стаття присвячена розгляду можливостей інтерпретації структури соціальних ризиків і проблем у сприйнятті громадян та її динаміки. Вивчення громадської думки є одним із способів розпізнавання соціальних проблем і ризиків поряд з іншими. Показано, що відбувається рух до взаємної зацікавленості у суміжних полях і дисциплінах, які вивчають ризики, соціальні проблеми, питання безпеки. Запропоновано широке розуміння оцінок громадською думкою соціальних ризиків і проблем, як проявів занепокоєння «проблемними місцями», негараздами, небезпеками у соціальному співіснуванні. Розглянуто можливості використання даних моніторингу «Українське суспільство» Інституту соціології НАН України для виявлення динаміки і структури сприйняття соціальних ризиків і проблем. Підтверджено, що для ідентифікації соціальних ризиків і проблем деталізоване вивчення соціологічними методами громадської думки, динаміки оцінок громадянами проблемних місць соціального співіснування має значний потенціал, в тому числі для розробки стратегій управління соціальними ризиками.

Ключові слова: соціальні ризики, соціальні проблеми, моніторинг соціальних ризиків і проблем, динаміка сприйняття соціальних ризиків, профілі сприйняття соціальних проблем, пандемія Covid-19.

DOI 10.34079/2226-2830-2021-11-21-93-103

Постановка проблеми. Ризики, проблемні «місця», критичні ситуації, війни, катастрофи в житті соціумів вивчають представники різних дисциплін. У зв'язку з поширенням загроз і небезпек глобального характеру, постіндустріальними «новими» ризиками, все частіше мова йде про формування полів міждисциплінарних, трансдисциплінарних досліджень, а також про пошуки взаємозв'язків між окремими напрямками в рамках одного поля. В умовах перманентної турбулентності соціального розвитку, нестабільності перебігу соціальних процесів в українському суспільстві є актуальним завданням врахування досвіду досліджень ризиків, проблем, небезпек тощо в соціальних науках, а також уточнення можливостей кількісних опитувань для розуміння сприйняття соціальних ризиків і проблем громадянами країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У соціальних науках на сьогодні виокремлюють студії ризиків (risk studies), студії безпеки (security studies), студії соціальних проблем (social problems studies) (Burgess, Alemanno and Zinn, eds. 2016; Burgess, ed. 2010; Treviño, ed. 2019). В соціології відомий досвід дослідження цієї предметної царини відповідно засобами соціології ризиків і невизначеності, соціології безпеки, соціології соціальних проблем та інших галузевих напрямків. Кожне з цих полів і окремих дисциплін мають свої основоположні праці, категоріальний апарат, свою траєкторію розвитку (Olofsson and Zinn, eds. 2019; Ручка, 2017; Скокова, 2020).

Разом із тим все частіше спостерігаємо тяжіння до взаємозбагачення, пошуку спільного і відмінного, уточнення понятійного апарату. Так, у дослідження безпеки, які розвиваються в рамках дисципліни «міжнародні відносини», приликають ідеї і концепти зі студій ризику в їх соціологічній, культурологічній, політологічній версіях (Petersen, 2017). Вивчення соціальних ризиків і соціальних проблем в соціології мають враховувати різні системи соціального захисту, соціального страхування, які функціонують в тих чи тих державах, що є предметом вивчення студій соціальної безпеки, студій соціальної роботи, студій соціальної політики тощо. Конструктивістські підходи в соціології соціальних проблем (Ибарра, Адорьян и Ясовеев, 2017) мають, на нашу думку, багато спільного із конструктивістськими і соціокультурними напрямками в соціології ризику, студіях безпеки.

Соціальні ризики, проблеми, кризи як складові соціальних і культурних процесів і станів в українському суспільстві постійно привертають увагу вітчизняних дослідників (Ворона та Шульга, ред. 2014; Злобіна, ред. 2019; Костенко, ред. 2018; Макеєв та Оксамитна, ред. 2017; Українське суспільство: моніторинг соціальних змін, 2019). Всі головні сфери і виміри життя – міжнародна, економічна, політична, соціоструктурна, демографічна, соціопсихологічна, культурна – відчують на собі множину проявів криз і станів нестабільності. Пандемія Covid-19 викликала коронавірусну кризу, яка дестабілізує галузі економіки і соціоекономічне становище громадян, сферу охорони здоров'я, морально-психологічний і культурний клімат тощо.

Далі у статті ми показуємо, зокрема, можливості аналізу кількісних даних соціологічних обстежень для отримання картини динаміки і структури сприйняття населенням України соціальних ризиків (небезпек, соціальних проблем) та особливості цього сприйняття в ситуації коронавірусної пандемії. Отже, **метою статті** є виявлення актуальної конфігурації сприйняття соціальних ризиків і проблем в українському суспільстві в умовах пандемії на основі даних соціологічного моніторингу «Українське суспільство».

Виклад основного матеріалу. *Неусталеність понятійного апарату у дослідженнях ризиків і проблем.* Різноманіття суміжних концептів і навіть підходів до одного і того концепту в рамках однієї дисципліни (прикладом може слугувати поняття «фізик») (Луман, 1994), утруднює їх операціоналізацію у разі формування інструментарію для репрезентативних опитувань, в тому числі в рамках міжнародних, крос-культурних проектів. На це звертають увагу й дослідники, які проаналізували досвід декількох міжнародних проектів (Balžekienė, 2019), дані котрих можна використовувати, зокрема, для аналізу сприйняття інвайроментальних ризиків громадянами різних країн (табл. 1). Як бачимо, у формулюваннях питань, які можна використовувати для вивчення сприйняття ризиків, було використано й інші поняття (небезпека, проблема, загроза тощо).

Можна погодитися із авторкою наведеної розвідки, що така понятійна множинність і операціональна нечіткість може становити труднощі під час інтерпретації отриманих даних. З іншого боку, апелювання до різних формулювань питань, які передбачають виявлення через оцінки і судження сприйняття громадянами проблемних місць в повсякденному житті соціумів, на нашу думку, здатні створювати різновид «триангуляції», тобто багатоаспектного розгляду феномену ризику. В даному випадку ми будемо трактувати сприйняття соціальних ризиків як оцінки передбачуваних небезпек для стабільного співіснування в соціумі, певні явища, події, практики, які в громадській думці сприймають як проблемні «місця», загрози (для власного життя/добробуту і для нормального функціонування суспільства). Одне із визначень ризику – це ситуація чи подія, коли ставкою є людські цінності (включаючи

й самих людей) і коли результат є невизначеним (Olofsson and Zinn, ed. 2019, p. 310).

Таблиця 1 – Ідентифікації ризиків у міжнародних опитуваннях.

Назва проекту	Ключове слово, що ідентифікує ризик	Об'єкти сприйняття ризику
ISSP. Environment 2010	Danger (Небезпека)	Список інвайроментальних ризиків
ISSP. Environment 2010	Problem (Проблема)	Список інвайроментальних проблем
World Values Survey	Worry (Турбота, тривога)	Список ситуацій (особистих і політичних)
Eurobarometer 238	Risk (Ризик)	Список ситуацій
Gallup World Poll	Threat (Загроза)	Список ризиків кліматичних змін

Джерело: (Balžekienė, 2019, p. 244)

Невизначеність є онтологічною характеристикою людського життя. Невизначеність в контексті соціального співіснування індивідів і груп призвані амортизувати системи соціального захисту, соціальної безпеки, стабільність економічних, політичних процесів, міжнародних відносин, зрозуміла система цінностей, сприятливий морально-психологічний клімат тощо. Отже, й соціальні ризики, й соціальні проблеми ми трактуємо в даному випадку в широкому сенсі, як поняття, що привертають увагу до загальних соціальних умов, соціоструктурних детермінант небезпечних індивідуальних і групових ситуацій (хвороба, безробіття, бідність, залученість у конфлікти, дискримінація, перешкоди у доступі до соціальних і культурних благ тощо).

Способи розпізнавання соціальних ризиків і проблем. Треба наголосити, що явища, ситуації, практики стають соціальними проблемами та ризиками тоді, коли люди розпізнають їх як такі, усвідомлюють їх як проблемні образи дійсності, потенційну небезпеку, що вимагають поведінкової реакції або застосування засобів з усунення чи пом'якшення їхньої проблемності, можливих негативних наслідків. Так, представники соціального конструктивізму наголошують, що відчуття людьми впливу об'єктивних умов є недостатнім, важливо, щоб їх поведінка вказувала на те, що вони думають, що ця обставина загрожує важливим для них цінностям (Ибарра, Адорьян и Ясовеев, 2019).

У сучасному суспільстві існують різні способи розпізнавання та оцінювання соціальних проблем та ризиків. Спинімося на чотирьох таких способах, які виокремлюють у науковій літературі (Ручка, 2017). Перший спосіб, про який вже йшла мова вище, є поширеним серед соціологів: *це звернення до громадської думки соціуму*. Проблемою стає те, що через публічну опінію розпізнають власне як соціальну проблему, загрозу нормальній життєдіяльності. Однак треба враховувати, що в сучасному гетерогенному суспільстві існує множина різних ціннісних систем. Тому ті чи ті соціальні групи схильні розпізнавати соціальні негаразди, виходячи перш за все зі

своїх цінностей та інтересів. Це не заперечує того, що в opinіi громадян певної країни може мати прояв консенсус стосовно *міри проблемності* певних явищ, ситуацій, практик, їхнього негативного впливу на повсякденне життя, ризиків та небезпек, які вони несуть.

Другий спосіб передбачає *звернення до opinіi осіб, які посідають відповідальні управлінські позиції* (наприклад, представників органів влади). Передумовою цього способу є теза про те, що саме ці особи є найбільш компетентними у справах країни в цілому, окремих її регіонів і локальних територій. Проте й тут є певні складнощі. Перш за все, це можливість маніпулювання образом певних явищ, ситуацій і практик. Зростання рівня бідності або злочинності громадська думка може розцінювати як результат помилкової соціальної політики. Це є небезпечним для бюрократів високого рангу, тому що вони можуть бути усунені зі своїх управлінських позицій. Отже, реалізація звернення до opinіi осіб, що займають відповідальні управлінські позиції в суспільстві, потребує від соціолога підвищеного контролю їх оцінок і висловлювань.

Третій спосіб розпізнавання системних ризиків пов'язаний із *зверненням до думки експертів*, у ролі яких можуть перебувати й самі соціологи. Проте це не означає, що в результаті буде отримано узгоджений (адекватний) образ проблемної дійсності. Річ у тому, що серед соціологів є прихильники різних концепцій сучасного суспільства. Якщо розглядати суспільство як соціальну систему, то на перший план виходитимуть проблеми та ризики неефективного функціонування соціальних інститутів. Представники конфліктної концепції суспільства вказуватимуть на прояви соціальної нерівності, ризики соціальної дискримінації тощо. Прихильники соціального конструктивізму аналізуватимуть, зокрема, медійні технології привернення уваги до тих чи тих подій і явищ. Як відомо, мас-медіа збільшують можливості маніпулювання громадською думкою, зокрема створення «псевдопроблем» і «псевдоризиків». Отже, під час інтерпретації отриманої інформації дослідник має враховувати схильність експертів-соціологів до тієї чи іншої концепції сучасного суспільства.

Четвертий спосіб – *звернення до наявних у цьому суспільстві соціальних рухів та ініціатив*, що виникають переважно як спонтанні реакції людей на різноманітні проблеми та ризики в суспільному житті. В такий спосіб соціологи фіксують те, що вже означено в ментальності певних груп і середовищ як соціальні ризики, проблеми, небезпеки. Це стосується, наприклад, соціальних рухів та ініціатив за збереження екологічного середовища, проти корупції, дискримінації, війни тощо. Заслугою таких рухів та ініціатив є не тільки їхні практичні дії, а й упровадження в ментальність суспільства тих чи тих подій і явищ як проблемних, таких, що потребують спеціальної уваги та регулювання. Водночас не слід забувати, що існує можливість штучного створення певних рухів та ініціатив для маніпуляції громадською думкою, для реалізації індивідами чи групами власних приватних інтересів.

Отже, в цьому плані можна зробити такий висновок: кожний із розглянутих способів має специфічний дослідницький потенціал, який може бути креативно реалізований у соціологічних дослідженнях. Водночас кожний із них має потенційні недоліки. Для ефективного використання цих способів потрібно їх вміло комбінувати в соціологічних дослідженнях. Саме така інтегральна дослідницька технологія, на нашу думку, може забезпечити побудову більш-менш слушного образу актуальної конфігурації соціальних проблем і ризиків, а отже, і пошук шляхів вправного управління ними, розроблення стратегій соціальної політики, технологій ризик-менеджменту тощо.

Динаміка сприйняття соціальних ризиків і проблем громадянами України.
Соціологічний моніторинг «Українське суспільство» Інституту соціології НАН України

містить значний обсяг даних, які можна використовувати для аналізу структури і динаміки соціальних ризиків і проблем у сприйнятті громадян. На сьогодні є зрозумілим, що неможливо розглядати той чи той ризик у відриві від інших, а також у відриві від ширшого соціального, економічного, культурного контексту. Така взаємопов'язаність знаходить свій вираз у концепті «системні ризики», які концентрують у собі наслідки природних впливів сукупно із антропогенними чинниками, а також соціальні, економічні, політичні, соціокультурні негаразди, конфлікти і проблеми. На їх системний характер може вказувати й тяглість, перманентність – їх невіршеність, збереження їх негативного впливу, присутності в житті соціуму протягом довгого часу. Системний характер мають і більшість глобальних ризиків. Масштабні епідемії, за У. Беком, такі як коронавірусна пандемія, впливають не лише на різні аспекти повсякденного життя в окремих країнах, але й мають наслідки для глобальної безпеки, створюючи «світове суспільство ризику»

Одним із індикаторів структури і динаміки соціальних ризиків є відповіді на питання щодо побоювань, острахів населення країни (табл. 2). Бачимо, що порівняно із 1992 роком (перше опитування моніторингу) дещо змінилася структура основних небезпек і загроз у сприйнятті населення. Злочинність (68%), зростання цін (66%), безробіття (60%), міжнаціональні конфлікти (49%), наслідки Чорнобильської аварії (47%) були в центрі громадської уваги в 1992 році. Через 12 років зростання цін (75%), безробіття (68%), не виплати зарплат, пенсій (57%), зростання злочинності (55%), можливість голоду (46%), зараження загрозливими інфекціями (43%) становлять основні соціальні ризики у громадській думці населення. Передвоєнний 2013 рік дає таку картину загроз: зростання цін (80%), безробіття (78%), не виплати зарплат, пенсій (75%), зростання злочинності (49%), зараження інфекціями (37%), зупинка підприємств (36%).

За даними 2014 року структура ризиків у сприйнятті громадян змінюється. Кожен другий з опитуваних зазначив позицію «напад зовнішнього ворога на Україну», зросли побоювання щодо розпаду країни як держави (46%), міжнаціональних конфліктів (35%), масових вуличних безпорядків (33%). Інтенсивність сприйняття соціально-економічних проблеми дещо знизилася (60-63%), хоча вони продовжували займати перші місця у переліку.

Соціально-економічні ризики продовжують передувати у переліку побоювань і у 2020 році (58-71%). Пандемія коронавірусу, зовнішня агресія, злочинність хвилюють 41-44% респондентів. Не менше, ніж кожний третій вирізняє ймовірні загрози голоду і зупинки підприємств.

Отже, за результатами 28 років моніторингового опитування можна бачити динаміку суспільних побоювань, як індикатор існуючих і потенційних соціальних негараздів і ризиків. В основі цього рейтингу реальних і можливих небезпек знаходяться соціально-економічні побоювання, що вказує на системний характер проблеми соціальної нерівності і бідності в українському суспільстві. Поява чи актуалізація нових різновидів ризику перебудовує їх конфігурацію, висуваючи на перші плани занепокоєність воєнними діями, міжнародним становищем країни (починаючи із зовнішньої агресії 2014 року), підсилення остраху зараження новими інфекційними хворобами (від початку падемії Covid-19) і відсуваючи інші види небезпек на периферію суспільної свідомості (наприклад, наслідки Чорнобильської аварії).

Таблиця 2 – Відповіді на запитання: Як Ви вважаєте, чого люди зараз бояться найбільше? (% , N=1800)

Варіанти відповідей	1992	2004	2013	2014	2019	2020
Безробіття	60	68	78	60	53	71
Зростання цін	66	75	80	63	69	65
Невиплати зарплат, пенсій тощо	-	57	75	61	53	58
Пандемії коронавірусу (COVID-19)	-	-	-	-	-	44
Нападу зовнішнього ворога на Україну	14	11	10	52	41	43
Зростання злочинності	68	55	49	43	41	41
Зупинки підприємств	13	35	36	36	26	38
Голоду	50	46	30	33	24	35
Розпаду України як держави	17	11	14	46	29	28
Зараження загрозливими для життя інфекціями або вірусами (коронавірус, СНІД тощо)	-	43	37	17	23	28
Міжнародних конфліктів	49	13	14	35	20	23
Холоду в квартирі	17	31	18	24	24	23
Масових вуличних безпорядків	21	16	19	33	21	21
Міжрелігійних конфліктів	-	6	9	12	14	14
Повернення до старих порядків часів застою	13	5	8	12	16	13
Встановлення диктатури в країні	12	10	18	17	13	13
Напливу біженців, переселенців і приїжджих	-	7	14	14	11	12
Наслідків катастрофи на Чорнобильській АЕС	47	25	19	9	9	9
По-справжньому нічого не бояться	2	3	5	2	4	3

Респондент міг обрати усі можливі варіанти.

Джерело: *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін, 2020.*

Профілі сприйняття соціальних проблем. Альтернативним індикатором для визначення структури соціальних ризиків/небезпек в оцінках населення можуть слугувати відповіді на питання щодо найбільш актуальних проблем, які хвилюють особисто респондента (табл.3). Високі ціни і тарифи очолюють рейтинг проблем (76% і 61%), вони разом із загрозою безробіття (45%), недостатністю соціального захисту (36%) утворюють блок соціально-економічних проблем. Багатьох опитуваних хвилює проблема корупції (57%). Виокремлюється блок проблем, пов'язаних із ризиками здоров'ю (пандемія, інші інфекційні хвороби) і недоступністю якісного медичного обслуговування. Значну частину опитуваних хвилюють екологічні проблеми (34%), а також загальне падіння моральності (31%), пияцтво і алкоголізм (33%), низька якість освіти (25%). Кожний четвертий з респондентів відмітив високий рівень злочинності і низьку якість виконання обов'язків працівниками поліції. Наприкінці рейтингу небезпек і негараздів опинилися інфраструктурні, побутові проблеми (послуги ЖКГ, стан доріг, будинків і прибудинкових територій).

Таблиця 3 – Які проблеми в даний час хвилюють особисто Вас найбільше?
 (% , N=1800)

Варіанти відповідей	N=1800	Кластери (профілі сприйняття проблем)				
		I 16,8%	II 16,7%	III 26%	IV 20,7%	V 19,8%
Високі ціни на товари та послуги	76	95	88	88	30	83
Високі тарифи на житлово-комунальні послуги	61	89	75	61	5	84
Корупція в органах влади і управління	57	92	57	7	61	88
Недоступність якісного медичного обслуговування	47	93	37	22	17	82
Безробіття	45	79	69	29	27	33
Пандемія коронавірусу (COVID-19)	43	72	83	26	21	28
Поширення соціально небезпечних хвороб (туберкульозу, гепатиту, ВІЧ тощо)	34	79	58	10	12	30
Соціальне забезпечення, соціальний захист	36	79	61	13	13	29
Погана екологія	34	81	24	10	17	50
Пияцтво і алкоголізм	33	81	39	16	22	23
Загальне падіння моральності	31	75	24	9	17	42
Ремонт, будівництво і облаштування доріг	28	67	29	15	11	28
Низька якість роботи поліції	25	68	15	10	10	31
Низька якість освіти	25	68	13	10	11	31
Високий рівень злочинності	23	67	26	4	9	20
Вади в роботі житлово-комунального господарства	17	52	19	3	5	15
Поганий стан під'їздів та прибудинкових територій	17	50	24	4	7	7

Джерело: Українське суспільство: моніторинг соціальних змін, 2020.

За допомогою кластерного аналізу (K-mean) вдалося побудувати профілі сприйняття соціальних проблем. В першому кластері (16,7%) зосередилися ті опитувані, яких хвилюють практично всі із поданих у запитанні альтернатив. Всі аспекти соціального життя вони розглядають як проблемні. Їх дещо більше серед людей старшого віку (18%) порівняно із молоддю (13%), серед жителів столиці (27%) і великих міст (20%) порівняно із селом (13%), серед гірше забезпечених матеріально

(20%), ніж тих, хто може заощаджувати/живуть у достатку (9%). Їх більше серед екстерналів за локусом контролю (20%), ніж серед інтерналів (13%). За статтю немає відмінностей.

Подібна ситуація занепокоєності більшістю проблем характерна і для *кластеру V* (19,8%), але перелік негараздів, які хвилюють переважну більшість його представників, менший. У цій групі дещо більше людей старшого віку, на відміну від першого кластеру, більше жінок (22%), людей із вищою освітою (24%). Менша частка тих, хто дуже бідний (11%). Відмінності за локусом контролю не спостерігаються у цьому випадку.

Представників *кластеру II* (16,7%) хвилюють передовсім, як і більшість опитуваних, високі ціни (88%) і тарифи (75%). Їх вирізняє найбільша частка тих, кого непокоїть пандемія (83%). В цій групі дещо більша частка молоді (19%), однакові частки жінок і чоловіків, менше сільчан (12%) порівняно із міськими жителями. Переважає частка тих, у кого локус контролю зовнішній (20%), а не внутрішній (12%).

Для представників *кластеру III* (26%) не характерні відмінності за віком, статтю. Серед них менше осіб із вищою освітою (19%), киян (10%), більше мешканців невеликого міста (25%) і сільчан (35%), осіб із професійно-технічною освітою (33%). Вищою є частка дуже бідних (40%). У цій групі основним фокусом уваги є високі ціни (88%) і високі тарифи (61%), на інші проблеми звертають набагато менше уваги. Локус контролю не відіграє особливої ролі.

Кластер IV нараховує 20,7% опитуваних. Головною проблемою для його представників є корупція в органах влади (61%). Інші проблеми, включно із матеріальними, їх хвилюють набагато рідше. У цьому кластері дещо більше молоді (23%) порівняно із людьми старшого віку (18%), чоловіків (24%), осіб із повною вищою освітою (24%), заможніших (33%). За типом поселення немає відмінностей. Характерною особливістю є переважання інтерналів (28%) порівняно із екстерналами (16%).

Висновок. Таким чином, кластерний аналіз дозволяє вирізнити серед опитуваних групи, які відрізняються за діапазоном вирізнення соціальних проблем (від вибору у профілях практично всіх альтернатив до небагатьох конкретних), за інтенсивністю їх сприйняття (частка тих, хто обирає ту чи ту проблему). Включення до конкретного профілю можуть обумовлювати соціодемографічні ознаки (вік, стать), соціоструктурні показники – поселенський, освітній, матеріальний статус. Виявлено, що свою роль відіграють й соціопсихологічні характеристики (локус контролю).

Аналіз динаміки сприйняття соціальних ризиків показує усталену відтворюваність у часі їх «ядра» – соціально-економічних проблем, що вказує на системний характер цієї проблеми в українському суспільстві. Реальні і медіа-артикульовані загрози здатні змінювати конфігурацію сприйняття соціальних ризиків, висуваючи на перший план одні із них і відсуваючи інші. Так, загроза впливів Чорнобильської катастрофи поступово відійшла на маргінес порівняно із актуалізацією загроз воєнної агресії з 2014 року, проблем охорони здоров'я у зв'язку із пандемією і карантинном 2020 року.

У цілому підтверджено, що для ідентифікації соціальних ризиків і проблем деталізоване вивчення соціологічними методами громадської думки, динаміки оцінок громадянами проблемних місць соціального співіснування має значний потенціал. Враховуючи мінливість конфігурацій соціальних ризиків у сприйнятті населення, необхідним є постійне відстеження цих змін, що має сприяти пошукам успішних стратегій регулювання соціальних ризиків і побудови надійних і виважених стратегій соціальної політики.

Перспективи подальшого вивчення. Цікавим питанням, яке потребує подальшого аналізу, є розходження в оцінках соціальних ризиків, яких бояться «уявні» інші, і оцінках проблем, які хвилюють особисто. Так, на думку 41% респондентів, співгромадяни побоюються зростання злочинності (2020 р.), тоді серед проблем, які хвилюють особисто, варіант «високий рівень злочинності» обрали 21% у 2020 р. Можливо, певну роль відіграє спосіб формулювання запитання в опитувальнику, що потребує подальшого уточнення. В цілому, треба наголосити, що сприйняття соціальних ризиків і проблем є складним соціальним феноменом, який знаходиться у центрі уваги представників соціальних дисциплін не одне десятиліття. Відстеження мінливості конфігурацій сприйняття та їх зв'язків із соціальними практиками (в тому числі просоціальними/антисоціальними) є актуальним завданням для подальших соціологічних досліджень.

Бібліографічний список

- Ворона, В. та Шульга, М., ред. 2014. *Вектори змін українського суспільства*. Київ: Інститут соціології НАН України.
- Злобіна, О.Г., ред. 2019. *Соціальна напруженість у кризовому соціумі: соціально-психологічний аналіз*. Київ: Інститут соціології НАН України.
- Ибарра, П., Адорьян, М. и Ясовеев, И.Г., 2019. Социальный конструкционизм: социальные проблемы как выдвижение требований (часть 2). *Социология: методология, методы, математическое моделирование*, 49, с. 161-181.
- Костенко, Н., ред. 2018. *Участь в культурі: люди, спільноти, стани*. Київ: Інститут соціології НАН України.
- Луман, Н., 1994. Понятие риска. Перевод А.Ф.Филиппова. *Thesis*, 5, с. 135-160.
- Макеєв, С. та Оксамитна, С., ред. 2017. *Стан сингулярності: соціальні структури, ситуації, повсякденні практики*. Київ: НаУКМА.
- Ручка, А., 2017. Уроки соціології соціальних проблем. *Евалюація: наукові, освітні, соціальні проекти*, 3, с. 90-105.
- Скокова, Л., 2020. Соціологія ризику в міждисциплінарному контексті. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 3, с.194-200.
- Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*, 2019. Київ: Інститут соціології НАН України, 6.
- Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*, 2020. Київ: Інститут соціології НАН України, 7.
- Balžekienė, A., 2019. International Comparative Surveys in Risk Perception Research: Data Sets, Construction of Questionnaires, and Analytical Dimensions. In: A. Olofsson, J.O. Zinn, eds. *Researching Risk and Uncertainty. Methodologies, Methods and Research Strategies*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan, pp.233–263. DOI: 10.1007/978-3-319-95852-1
- Burgess, J.P., ed. 2010. *The Routledge handbook of new security studies*. London; New York: Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203859483>
- Burgess, A., Alemano, A. and Zinn, J., eds. 2016. *Routledge handbook of risk studies*. London; New: York Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315776835>
- Olofsson, A. and Zinn, J.O. eds. 2019. *Researching Risk and Uncertainty. Methodologies, Methods and Research Strategies*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan. DOI: 10.1007/978-3-319-95852-1
- Petersen, K.L., 2017. Risk analysis – a field within security studies? *European Journal of International Relations*, 18(4), pp. 693-717. DOI: <https://doi.org/10.1177/1354066111409770>

Treviño, A.J., ed. 2019. *Investigating social problems*. Los Angeles: SAGE.

References

- Balžekienė, A., 2019. International Comparative Surveys in Risk Perception Research: Data Sets, Construction of Questionnaires, and Analytical Dimensions. In: A. Olofsson, J.O. Zinn, eds. *Researching Risk and Uncertainty. Methodologies, Methods and Research Strategies*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan, pp.233–263. DOI: 10.1007 / 978-3-319-95852-1
- Burgess, A., Alemano, A. and Zinn, J., eds. 2016. *Routledge handbook of risk studies*. London; New York: Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315776835>
- Burgess, J.P., ed. 2010. *The Routledge handbook of new security studies*. London; New York: Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203859483>
- Ibarra, P., Adoryan, M. and Yasoveev, I.G., 2019. Sotsialnyy konstruksionizm: sotsialnye problemy kak vydvizhenie trebovaniy (chast 2) [Social Constructionism: Social Problems as Claims-making (part 2)]. *Sociology: methodology, methods, mathematical modeling / translations*, 49, pp.161-181. (in Russian).
- Kostenko, N., ed. 2018. *Uchast v kulturi: liudy, spilnoty, stany [Participation in culture: people, communities, estates]*. Kyiv: Instytut sotsiologii NAN Ukrainy. (in Ukrainian).
- Luhmann, N., 1994. Ponyatie riska [Risk concept]. Translated by A.F. Filippov. *Thesis*, 5, pp.135-160. (in Russian).
- Makeiev, S. and Oksamytna, S., eds. 2017. *Stan synhuliarnosti: sotsialni struktury, sytuatsii, povsiakdenni praktyky [The state of singularity: social structures, situations, everyday practices]*. Kyiv: NaUKMA. (in Ukrainian).
- Olofsson, A. and Zinn, J.O. eds. 2019. *Researching Risk and Uncertainty. Methodologies, Methods and Research Strategies*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan. DOI: 10.1007/978-3-319-95852-1
- Petersen, K.L., 2017. Risk analysis – a field within security studies? *European Journal of International Relations*, 18(4), pp.693-717. DOI: <https://doi.org/10.1177/1354066111409770>
- Ruchka, A., 2017. Uroky sotsiologii sotsialnykh problem [The Lessons of Sociology of Social Problems]. *Evaluation: Scientific, Educational, Social Projects*, 3, pp. 90-105. (in Ukrainian).
- Skokova, L., 2020. Sotsiologiya ryzyku v mizhdystsyplinarnomu konteksti [Sociology of risk in an interdisciplinary context]. *Sociology: Theory, Methods, Marketing*, 3, pp.194-200. (in Ukrainian).
- Treviño, A.J., ed. 2019. *Investigating social problems*. Los Angeles: SAGE.
- Ukrainske suspilstvo: monitorynh sotsialnykh zmin [Ukrainian society: monitoring of social change]*, 2019. Kyiv: Instytut sotsiologii NAN Ukrainy, 6. (in Ukrainian).
- Ukrainske suspilstvo: monitorynh sotsialnykh zmin [Ukrainian society: monitoring of social change]*, 2020. Kyiv: Instytut sotsiologii NAN Ukrainy, 7. (in Ukrainian).
- Vorona, V. and Shulha, M., eds. 2014. *Vektory zmin ukrainskoho suspilstva [Vectors of changes in Ukrainian society]*. Kyiv: Instytut sotsiologii NAN Ukrainy. (in Ukrainian).
- Zlobina, O.H., ed. 2019. *Sotsialna napruzhenist u kryzovomu sotsiumi: sotsialno-psykholohichnyi analiz [Social tension in a crisis society: a socio-psychological analysis]*. Kyiv: Instytut sotsiologii NAN Ukrainy. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 10.05.2021.

A. Ruchka,
L. Skokova

PERCEPTION OF SOCIAL RISKS AND PROBLEMS DURING THE CORONAVIRUS PANDEMIC

The article is devoted to the possibility of interpreting the structure of social risks and problems in the perception of citizens. The study of public opinion is one of the ways to identify social problems and risks, among others are expert opinions, the opinion of managers, discourses of representatives of civil movements, NGOs. The author shows that there is some change for mutual interest in related fields and disciplines that study risks, social problems, security issues. However, the multifaceted nature of research approaches influences the use of different definitions and concepts in this field. The paper expresses the opinion that such multifacetedness at the same time allows to compare the results obtained with the help of different tools, which can deepen the interpretive possibilities. A broad understanding of public opinion assessments of social risks and problems as manifestations of concern about “problem areas”, troubles, dangers of social coexistence is described. The authors consider the possibilities of using the monitoring data “Ukrainian Society” of the Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine to identify the dynamics and structure of perception of social risks and problems. The time series analysis of social risk assessments through the perspective of assessments of fears in the social environment demonstrates the reproduction of established elements of the structure (in case of socio-economic dangers) and its flexibility as a reaction of public opinion to real and media-articulated dangers (military aggression, pandemic, etc.). The analysis of the structure of assessments of social problems by distinguishing the profiles of their perception indicates the importance of taking into account socio-structural, socio-psychological factors influencing these assessments. Profiles of perception of social problems differ in the range of choice of social dangers and troubles, intensity of estimations, existence of key and peripheral problems. The authors conclude that a detailed study of sociological methods of public opinion, the dynamics of citizens’ assessments of problematic places of social coexistence has significant potential for the identification of social risks and problems as well as the development of social risk management strategies.

Keywords: social risks, social problems, monitoring of social risks and problems, dynamics of social risks perception, profiles of social problems perception, pandemic Covid-19.